

ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ ΚΑΙ ΕΛΕΟΣ—ΥΠΕΡΤΑΤΑΙ ΑΡΕΤΑΙ

Υπό † ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Κ. ΧΟΝΔΡΟΥ

Ἡ σύνταξις τῶν «Χημικῶν Χρονικῶν» εἶναι εὐτυχῆς συμπεριλαμβάνουσα εἰς τὸ παρὸν τεῦχος, ὡς συμπλήρωμα τῶν ἀναμνήσεων, τοῦ Προέδρου τῆς Ἐνώσεως Ἑλλήνων Χημικῶν κ. Ι. Κανδήλη διὰ τὸν μεγάλον ἐπιστήμονα καὶ πρωτοπόρον Πανεπιστημιακὸν διδάσκαλον τῆς Φυσικῆς ἐπὶ ὀλόκληρον 50ετίαν Δημ. Χόνδρον μίαν ἀπὸ τὰς τελευταίας ὀμιλίας του. Φρονεῖ ὅτι τὸ περιεχόμενον τῆς ἀποτελεῖ τὴν καλυτέραν παρουσίαν τῆς πνευματικῆς ἀξίας, τῆς ἠθικῆς ὑποστάσεως καὶ τοῦ πλοῦτου τῶν γνώσεων τοῦ ἀληθινότητου καθηγητοῦ μας καὶ ὅτι τὸ θέμα τῆς, παρὰ τὴν πάροδον σχεδὸν 25ετίας, οὐδόπως ἀπώλεσε τὸ ἐνδιαφέρον του καὶ τὴν ἐπικαιρότητα του. Ἡ ἱστορικὴ αὐτὴ ὀμιλία ἐξεφωνήθη ἀγγλιστί, τὴν 12ην Ἀπριλίου 1950, εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Καίρου κατὰ τὰς ἑορτάς τοῦ Ἰωβηλαίου του, εἰς τὰς ὁποίας εἶχε λάβει μέρος ὡς ἐπίσημος ἐκπρόσωπος τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Αὐτῆς εἶχεν ἐκπονήσει μετὰφρασιν, μὲ τινὰς προσθήκας, εἰς τὴν γαλλικὴν, τὸ ἰδιόγραφον χειρόγραφον τῆς ὁποίας ἐδώρησε κατὰ τὸ 1955 εἰς τὸν κ. Κανδήλην, ἵνα μερίμνη του μεταφρασθῇ εἰς τὴν ἑλληνικὴν καὶ δημοσιευθῇ εἰς τὰ «Χημικὰ Χρονικά». Ἡ ἐπακολουθήσασα ὁμως μετ' ὀλίγον ἀποχώρησις τοῦ κ. Κανδήλη ἀπὸ τὸ περιοδικὸν ἐματαιώσε τὴν πραγματοποιήσιν τῆς σκέψεως ἐκείνης. Τὸ ἐν λόγῳ χειρόγραφον, φυλασσόμενον ἔκτοτε, ἐδωρήθη ἤδη εἰς τὴν Ἐνωσιν καὶ κοσμεῖ σήμερον τὴν μικρὰν μουσειακὴν συλλογὴν τῆς. Μεταγενεστέρως τοῦ 1955 ὁ ἀειμνήστου Χόνδρου μετέφρασεν ὁ ἴδιος τὸ ἀγγλικὸν πρωτότυπον τῆς ὀμιλίας του εἰς τὴν ἑλληνικὴν καὶ τὴν συμπεριέλαβεν εἰς τὸ τελευταῖον βιβλίον του «Στὸ περιώριον τῆς Φυσικῆς», τὸ κυκλοφορήσαν μετὰξὺ περιορισμένου κύκλου, κατὰ τὸ 1960. Τῆς τελευταίας αὐτῆς μεταφράσεώς του κατέχομεν ἐπίσης φωτοτυπημένον ἀντίγραφον, δωρηθὲν εἰς ἡμᾶς παρὰ τοῦ Καθηγητοῦ κ. Θεοδ. Κουγιουμτζέλη. Τὸ δημοσιευόμενον ἤδη παρ' ἡμῶν κείμενον προέρχεται ἐκ τοῦ ἀγγλικοῦ πρωτοτύπου καὶ εἶναι τὸ αὐτὸ πρὸς τὸ περιλαμβανόμενον εἰς τὸ προαναφερθὲν βιβλίον τοῦ Χόνδρου. Τοῦτο παρεβλάμεν καὶ πρὸς τὸ γαλλικὸν χειρόγραφον ἐπιφέροντες ἀσημάντους τινὰς διορθώσεις.

Ἡ παρούσα δημοσίευσις τῆς ὀμιλίας τοῦ ἀειμνήστου Χόνδρου, τὴν ὁποίαν κοσμοῦμεν καὶ μὲ ἰδιογράφου εἰς τὴν ἀραβικὴν περικοπὴν ἐκ τῶν περιεχομένων εἰς τὸ γαλλικὸν χειρόγραφον, ἄς θεωρηθῇ ὡς ἐλάχιστος φόρος τιμῆς ἐκ μέρους τῶν χημικῶν πρὸς τὸν μεγάλον σοφόν, μὲ τὴν ἐνκαιρίαν τῆς προσφάτου συμπληρώσεως 90 ἐτῶν ἀπὸ τῆς γεννήσεώς του καὶ 10 ἐτῶν ἀπὸ τοῦ θανάτου του. Ἡ παρουσίαις τῆς ἐργασίας του αὐτῆς, τῆς ἀποτελοῦσης ὠραῖον κήρυγμα τῶν ἀκαταλότων ἀξιών τῆς «δικαιοσύνης καὶ τοῦ ἔλεου», τῆς συναδελφώσεως τῶν λαῶν καὶ τῆς ἀγάπης, σήμερον ἰδίως, ὅτε παγκοσμίως αἱ ἠθικαὶ ἀξίαι πολυτρόπως κακοποιοῦνται, ἀποκτᾷ ἔτι μεγαλύτεραν σημασίαν καὶ φρονούμεν ὅτι ἐπιβάλλεται ὅπως τύχη τῆς ἰδιαίτερας προσοχῆς τῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων.

Κυρίες καὶ Κύριοι,

Σὰν καθηγητῆς τῆς Φυσικῆς θὰ ἔπρεπε ἴσως νὰ σᾶς ὁμιλήσω γιὰ τὴν ἀτομικὴν ἐνέργεια ἢ γιὰ τὶς πρόσφατες προόδους τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, πού κρατοῦν ὅλον τὸν κόσμον στὴν ἀναμονὴ ἐπαναστάσεων πού οὐτε νὰ τὶς ὄνειρευθῇ ἐτολμοῦσε κανεὶς, γιὰ καλὸ ἢ γιὰ κακὸ. Ἐπρωτίμῃσιν ἐν τούτοις νὰ σᾶς ὁμιλήσω γιὰ ἓνα ἄλλο εἶδος ἀξιών, γιὰ ἠθικὰς ἀξίες, πού εἶμαι βέβαιος ὅτι πάντοτε ἐξήσκησαν καὶ θὰ ἀσκοῦν στὴν ἐξέλιξι τῆς ἱστορίας τοῦ ἀνθρώπου μιὰ ἐπίδρασι πού πειὸ ἀποτελεσματικὴ ἀπὸ τὴν ἐπίδρασι τῶν ὄπλων τῆς καταστροφῆς ἢ καὶ ἀκόμη τῶν δραματικῶν κατακτῆσεων τῆς ἐπιστήμης.

Καὶ ἀλήθεια! Ἄν παρακολουθήσουμε τὴν ἐξέλιξι τῆς ἀνθρωπότητος, μὰς κάνουν ἀμέσως ἐντόπωσι μερικὰ κτυπητὰ γεγονότα, πολιτικὰς ἐξελίξεις, στρατιωτικὰς ἐπιχειρήσεις, μωριδνεκρὲς μάχες, κατακτῆσεις, ἀλλὰ, μόλις ἔλθουμε σὲ μιὰ ἀπόστασι τέτοια, πού τὰ δέντρα νὰ μὴ μᾶς ἐμποδίζουν νὰ βλέπουμε τὸ δάσος, πρέπει νὰ δεχθοῦμε ὅτι οἱ κρίσιμοι παράγοντες τῆς ἱστορίας δὲν εἶναι οἱ μάχες ἢ τὰ πολιτικὰ γεγονότα ἀλλὰ ἡ πρόοδος τῶν ἰδεῶν.

Οἱ ἀστάθμητοι παράγοντες ἤσκησαν πάντα μιὰ πολὺ πειὸ οὐσιαστικὴ ἐπίδρασι ἀπὸ τὰ ὑλικά γεγονότα.

Κυρίες καὶ Κύριοι,

Οἱ σχέσεις μεταξύ Ἑλλάδος καὶ Μέσης Ἀνατολῆς εἶναι πολὺ παλαιὰς. Ἀρχίζουσι πρὶν ἀπὸ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους. Οἱ κάτοικοι τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν ἤλθαν εἰς ἐπαφὴ μὲ λαοὺς πού ὁμιλοῦσαν γλώσσας τῆς ἀραβικῆς οἰκογενείας καὶ εἶχαν προχωρημένον πολιτισμό.

Οἱ Ἕλληνες, πού δὲν εἶχαν πάρει ἀκόμα αὐτὸ τὸ γενικὸ ὄνομα, ὑπέστησαν μὲ τὸν δρόμο τῆς ἐμπορικῆς ἀνταλλαγῆς κάθε εἶδος ἐπιδράσεως, πού τὰ ἴχνη τῶν μποροῦμε νὰ τὰ παρακολουθήσουμε καὶ σήμερα μέσα στὶς σημιτικὰς λέξεις, πού εἶναι τόσο συχνὰς στὴν γλώσσα μας.

Ἀφήνω τὸν κατάλογο τῶν ἀρωμάτων καὶ φυτῶν, πού τὰ ὀνόματά τους εἶναι φυσικὰ ἐκεῖνα πού μεταχειρίζονταν οἱ ἀρχικοὶ ἀνατολικοὶ εἰσαγωγεῖς: Κιννάμικον, Λίβανος, Νάρδος, Ἀλόη, Νέτωπον. Ὁ Ἡρόδοτος λέγει: Τὰ ἡμεῖς ἀπὸ

Φοινίκων μαθόντες καλέομεν. Ἄλλὰ ὑπάρχουν καὶ πολλὰς ἄλλες λέξεις. Κόμαρος, ὁ κόκκινος καρπός, προέρχεται ἀπὸ τὴν λέξι hamar—καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη σημασία τῆς λέξεως κόκκινος=ὀρητικὸς—προέρχεται ἡ λέξι Χίμαιρα, πού ἐσήμαινε τὸ τέρας μὲ τὴν κεφαλὴ τοῦ λεονταριοῦ, πού ἀπέπνευε φωτιά, καὶ τὸ ὁποῖο ἐσκότωσε ὁ Βελλεροφόντης, ὁ ἦρωσ Βα' al Rafon, Βάαλ ὁ σωτήρ. Κέραμος καὶ Χηραμός=καταφύγιον εἰς τὸν Ὀμηρο, εἶναι ἡ ἴδια λέξι μὲ τὸ haram=Χαρέμι. Ζίφος, μάχαιρα, κίων, χιτῶν, ὀθόνη, εἶναι ἐπίσης σημιτικὰς λέξεις. Καὶ ὁ κατάλογος δὲν ἔχει τέλος. Ρόδον προέρχεται ἀπὸ τὴν λέξι Ouarda. Τὸ οὐ ἔγινε δίγαμμα, τὸ δίγαμμα δασεῖα στὸ ρ καὶ ἔπειτα ἐχάθηκε. Ἡ Σαλαμίς εἶναι Salam-i, ἡ νῆσος τῆς εἰρήνης. Ὑπῆρχαν πολλοὶ τόποι ἐπώνυμοι τῆς εἰρήνης εἰς τὴν Ἀνατολήν. Dar es Salam, πύλη τῆς εἰρήνης κοντὰ εἰς τὴν Βαγδάτην, πολὺ πρὶν ἀπὸ τὸ Dar es Salam τῆς Ἀνατολικῆς Ἀφρικῆς, Nahr es Salam, ποταμὸς τῆς εἰρήνης, ὁ Τίγρης ποταμός. Ὁ Victor Berard εἶς τὸ τόσο ἐνδιαφέρον βιβλίον του Les Phéniciens et l' Odyssée δίδει ἓνα κείμενον τοῦ Στεφάνου τοῦ Βυζαντίου, ὅπου γίνεται λόγος γιὰ τοὺς Σαλαμίους, μιὰ ἀραβικὴ φυλὴ, πού εἶχε πάρη αὐτὸ τὸ ὄνομα γιὰτι εἶχε κάμη εἰρήνη μὲ τὸ γειτονικὸ ἔθνος τῶν Ναβαταίων. Σάλαμα δὲ εἰρήνη.

Τὸ ὄνομα τῆς νήσου Σίφνου ἀπὸ τὴν ρίζα σ-π-ν, εἶναι τὸ ἴδιο μὲ τὸ ὄνομα τῆς Ἰσπανίας καὶ σημαίνει τὴ χώρα τῶν κρυμμένων θησαυρῶν (σαποῦν) δηλ. τῶν ὀρυκτῶν, τῶν μεταλλευμάτων.

Σάμος καὶ Σάμη σημαίνουν ὑψώματα.

Ἐχουν εἰπῆ ὅτι τὸ ὄνομα Ἡρακλῆς εἶναι τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ Melkart. Ἄν αὐτὸ τὸ ὄνομα τὸ γράψουμε ἀπὸ δεξιὰ πρὸς τὰ ἀριστερὰ κατὰ φοινικικὸν τρόπον καὶ τὸ διαβάσουμε ἀπὸ ἀριστερὰ λογαριάζοντες καὶ τὴν κακογραφία τῆς ἐποχῆς, πρὸς τὰ δεξιὰ κατὰ Ἑλληνικὸν τρόπον ἔχουμε τὸν Ἡρακλῆ.

Ἡμποροῦμε νὰ προχωρήσουμε πειὸ πολὺ:

Ὁ Ἡρόδοτος λέει ὅτι οἱ Ἀράβιοι ἀνώμαζον τὴν θεὰ τους Ἄλλιὰτ. Ἡ κατάληξις αὐτὴ σημαίνει τὸ θηλυκὸ γένος. Ἄλλὰ

Ba' al σημαίνει Θεός και Ba' alat θεά. Άν τη λέξι αυτή την γράψουμε ελληνικά και αποδώσουμε με δύο λ την ιδιότυπον προφορά του άιν (aa) έχουμε την Ballat ή Παλλάδα Άθηναια, την Άθηναιά Θεά, της οποίας τó όνομα δέν έχει καμμία σχέση με τó ρημα πάλλω.

Η έκδοχη τής Θεάς πού πάλλει τó δόρυ όφείλεται σ' αυτό πού λέγεται «λαϊκή έτυμολογία» ακριβώς όπως ή όνομασία μιάς τοποθεσίας στό Λονδίνο πού λέγεται Elephant and Castle όφείλεται στην όνομασία ένός παλιού πανδοχείου à l' infante de Castille.

Οί έπισημες σχέσεις Αιγύπτου και Έλλάδος αρχίζουν κυρίως κατά την βασιλείαν του Άμάρσεως του ΙΙ, του οποίου ό Ηρόδοτος δίδει μιά πολύ ζωνρή είκόνα. Αύτός ό Φαραώ, Ένας Βασιλεύς τής 26ης Δυναστείας, ήταν έξαιρετικά μοντέρνος. Ήταν έννας αυτοδημιούργητος άνθρωπος και είχε έξαιρετικά τó sense of humour. Άγαπούσε τους Έλληνας και διευκόλυνε την έγκατάστασι των στην Αίγυπτο. Αύτς οί σχέσεις δέν διεκόπησαν ποτέ. Είχε γίνη συρμός νά έρχονται οί Έλληνες στην Αίγυπτο και νά ζητούν Γνώσι στην πειό καθαρά πηγή τής έποχής και πολύ συχνά οί σοφοί ίερείς τής Αιγύπτου άνοιγαν τά κλειστά φράγματα τής τάξεως των για νά άφήσουν σημαίνοντας Έλληνας, όπως ό Πυθαγόρας, ό Σόλων, ό Ηρόδοτος νά γνωρίσουν τους θησαυρούς τής φυσικής και ήθικής σοφίας των.

Οί σπόροι πού μετεφυτεύθηκαν στό ελληνικό έδαφος είχαν μιά έξαιρετική εξέλιξι. Οί ξένες ιδέες άνεμίχθησαν πολύ έπιτυχημένα με τις αυτόχθονες και, χάρις στον έξαιρετικό χαρακτήρα των Έλλήνων, πρώτη φορά στην ιστορία του ανθρώπου έμφανίζεται ό έλευθερος σοφός, έννας άνθρωπος πού δέν άνηκε εις ώργανωμένη ίερατική τάξι αλλά άσχολούνταν με ήθικά ή έπιστημονικά προβλήματα χωρίς τόν σκοπό χρηματικού κέρδους αλλά μόνον διατι τόν ένδιέφεραν.

Όφείλεται στις άριστοκρατικές παραδόσεις των Έλλήνων τó ότι είχε γίνη γενικά δεκτό, ότι ή άσχολία με την έπιστήμη ή και με άνωτερα πολιτικά ή στρατιωτικά άξιώματα δέν μπορούσε νά γίνη για χρηματική άμοιβή.

Τά κέντρα άκτινοβολίας τής φιλοσοφικής σκέψεως έγινονταν όλο και πειό πολλά στην Έλλάδα. Ήταν άληθινός άγών για την κατάκτησι πνευματικών άξιών. Έπιμένω ιδιαίτερας σέ δυό προσωπικότητες, πού ή έπίδρασις των γίνεται όλο και πειό αισθητή ως τις ήμέρες μας.

Ό Σωκράτης, άνθρωπος του λαού, πού έκρυβε κάτω από ένα άσχημο έξωτερικό την πειό ευγενική ψυχή και μιά άσβεστη δίψα νά έρευνηση την πειό βαθεία ούσια των πραγμάτων μαζί με άπόλυτη περιφρόνησι κάθε υλικού άγαθού. Ό άνδρείοτάτος των ανθρώπων στο πεδίο τής μάχης, άνίκανος για όποιοδήποτε συμβιβασμό, έστεφάνωσε τó στάδιό του με την θυσία τής ζωής του.

Ό Πλάτων, μαθητής και θαυμαστής του άγαπημένου Διδασκάλου, ήταν έντελώς άλλου είδους άνθρωπος. Άνήκε σέ δυό από τις πειό ευγενείς οικογένειες των Άθηνών. Ήταν Κοδρίδιος και Σολωνίδης, με έξωτερικό τόσο ώραίο, ώστε οί Άθηναίοι, λάτρεις τής έμορφιάς, τόν έθεωρούσαν ένσάρκωσι του Άπόλλωνος, πλούσιος, μεγαλοφυής ποιητής, άφιέρωσε την ζωήν του στην έξύμνησι του δασκάλου του.

Δέν είναι δυνατό νά ξεχωρίσουμε στους διαλόγους του τι άνηκει στον δάσκαλο και ποιά είναι ή συμβολή του μαθητού. Άλλά, και αυτό είναι τó σημείο στο όποιο άγόμεθα τελειωτικά, όποιο και άν είναι τó θέμα τους, καταλήγουν στο ιδανικό τής «Δικαιοσύνης».

Η λέξι αυτή σέ καμμία σχεδόν γλώσσα δέν μπορεί νά αποδοθή πιστά. Η Δικαιοσύνη κατά την αντίληψι του Σωκράτους και του Πλάτωνος έχει πολύ πλουσιώτερο περιεχόμενον από ό,τι θά ένόμιζε κανείς εκ πρώτης όψεως.

Νομίζω ότι ή άραβική λέξι Χάκκ άποδίδει ακριβέστερα την σημασίαν του ελληνικού όρου και αυτό δέν μπορεί νά μάς εκπλήττη, αφού έπι άλλινες λαοί με άραβική γλώσσα ήταν οί φορείς τής ελληνικής σκέψεως και ιδιαίτερα τής φιλοσοφίας του Πλάτωνος.

Δικαιοσύνη είναι ή ύψιστη άρετή, πού δέν ήμπορει νά διακριθί από την Άλήθεια. Στέκει στην ύψιστη βαθμίδα των ήθικων άξιών.

Ήδη στον 7ον αιώνα π.Χ. ό Μίμνερμος έτραγουδούσε «Άλήθεια, πάντων χρημάτων δικαιοτάτον» και έναν αιώνα άργότερα ό Φωκυλίδης έλεγε «έν Δικαιοσύνη πάσα άρετή έστι»

Άκριβώς ή έπιθυμία νά μείνη πιστός στο ιδανικό τής Δικαιοσύνης έκαμε τόν Σωκράτη νά μείνη στο δεσμοτήριον και νά άποθάνη.

Όλο γνωρίζουν την έξαιρετικήν σημασίαν, πού ή Διήθηκη, Παλαιά και Καινή, άποδίδουν στην Δικαιοσύνην, Άλήθειαν, θεία και ανθρώπινη. Οί ψαλμοί ύμνούν την Δικαιοσύνην. Δόξα τώ Δικαίω, λέγει ό Ήσαίας και ό Ήσους ειπε εις τόν Πιλάτον: «Έγώ εις τούτο γεγέννημαι ίνα μαρτυρήσω τη Άληθείη».

Είς τόν Μουσουλμανικόν Κόσμον συναντούμε παρόμοιες ιδέες. Τό Κοράνι όνομάζεται Έλ Φουρκάν, τó βιβλίον τής Διακρίσεως Φάρκ, μεταξύ δικαίου και άδικου, Άληθούς και μη άληθούς.

Ή 30η Σούρα άλ Μουμιν λέγει:

والله يقضى الحق

Ό Θεός κρίνει με Δικαιοσύνην και στην 103η Σούρα έλ άσρ έπαινούνται εκείνοι πού άκολουθούν τόν δρόμο τής Δικαιοσύνης και τής Ύπομονής.

Ή 2α σούρα λέγει:

Ές έστειλε τó βιβλίον του Χάκκ,

και στην 3η Σούρα διαβάσουμε:

Ές έστειλε τó βιβλίο του Χάκκ και τó Φουρκάν.

Νομίζω ότι έδώ Χάκκ σημαίνει Άλήθεια.

Είναι ένδιαφέρον νά τονίσουμε, ότι στην Όθωμανική γλώσσα, πού είναι μία τεχνητή άνάμικτη γλώσσα με βάση την Τουρκική και άφθονα παραμίγματα Περσικά και Άραβικά, ή λέξι Άλλάχ χρησιμοποιείται σέ έκφράσεις παρμένες άπ' ευθείας από τά άραβικά Ίνσαλλαχ, Μάσσαλλαχ, Έλχάμντουλλάχ, αλλά κυρίως ή Θεότης έκφράζεται με τις ιδιότητές της και τó όνομα πού γενικά χρησιμοποιούν είναι:

Τζενάμπι-Χάκκ, ό Κύριος τής Δικαιοσύνης.

Θέλω νά δικαιολογήσω με ένα άλλο παράδειγμα την γνώμη μου, ότι ή λέξι Χάκκ άποδίδει ακριβώς την σημασία τής λέξεως Δικαιοσύνη κατά Σωκράτη και Πλάτωνα.

Έναν αιώνα μετά την εποχή του Χαρούν άρ Ρασίντ, έννας άνθρωπος έζούσε στην Βαγδάτη, πού τó όνομά του ήταν El Hussein ben Mansur al Halladj. Ήταν μιά φλογερή θρησκευτική φύσις με τάσεις μυστικισμού. Είχε ταξίδεψη ως τά σύνορα τής Κίνας για νά κηρύξη τó Κοράνι. Είχε καταλήξη στο νά ταύτιση την προσωπικότητά του με την Θεία Ούσια. Αυτή ή αντίληψι είναι χαρακτηριστική του Μυστικισμού.

Ένθυμείσθε ίσως μια Ίνδικη παράδοσι. Ένας έρημίτης ύστρα από μιά ζωή άσκητισμού και ευσέβων σκέψεων έννομισε ότι άξιζε τόν Παράδεισο. Έπήγε λοιπόν και έκτύπησε την πόρτα. Ποιός είναι; Έρώτησε ή φωνή του Βράμα. Έγώ, άπήνητησε. Δέν είσαι άριμος, ήταν ή άπάντησις.

Εανάρχισε την ευσέβη του ζωη και ξαναγύρισε στην Πόρτα. Ποιός είναι; Σύ! ήταν ή άπάντησις και ή πόρτα άνοιξε.

Ό Halladj έπιστρέφοντας στην Βαγδάτη κατηγορήθηκε ως άσεβής. Ό λαός ένόμιζε ότι είχε την ικανότητα νά προλέγη τó μέλλον και νά κάμνη θαύματα. Τόν έβαλαν στην φυλακή, τόν έβασάνισαν και στο τέλος τόν έθανάτωσαν κατά τó έτος 309 τής Έγίρας (921 μ.Χ.).

Ό Χαφίζ, ό κατ' έξοχήν μυστικός ποιητής, λέγει γι' αυτόν στο 9ο γκαλάζ του γράμματος ντάλ (δέλτα) ότι έξηγιασε την άγχόνη.

Ός τó τέλος του ό Χαλάτζ έλεγε μόνον τις λέξεις:

Ένα-λ-χάκκου.

Έγώ είμαι τó Χάκκ. Γι' αυτόν τó χάκκ είχε ταυτισθί με την Θεία Ούσια.

Για νά τελειώνη ή συζήτησις έπάνω στην σημασία τής λέξεως Χάκκ, θά αναφέρω ένα Ρουμπαί (τετράστιχο) του ίδιου ποιητού Χαφίζ.

Τό ποιημα είναι γραμμένο σέ περσική γλώσσα, αλλά αυτό δέν θά μάς έννοχλήση, γιατί οί περισσότερες λέξεις είναι άραβικές.

Ό άνθρωπος είναι άνθρωπος μόνο με την γνώσι. Όποιος δέν έχει Έπιστήμη είναι κτήνος. Μιά πράξις χωρίς γνώσι είναι άνοησία.

Le poème est en langue persane, mais
les mots en sont en grande majorité arabes
ainsi vous permettrez que je le cite en l'original

وَلِلَّهِ الْحَمْدُ الَّذِي أَنشَأَ

لِلْإِنْسَانِ عَلِيًّا وَبَدَّ لَهُ

عَلَى عِلْمٍ بِأَشْيَاءِ خَلْقِهِ

عَلَى عِلْمٍ بِأَشْيَاءِ خَلْقِهِ

L'homme n'est humain que par la science
Celui qui n'a pas de science (ou connaissance)
n'est qu'une brute.

Une action sans science n'est qu'une sottise.

* Απόσπασμα, εκ του γαλλικού χειρογράφου της Διαλέξεως, αναφερόμενον εις το ποίημα του Χαφίς.

Όλη λοιπόν η σημασία της γνώσεως ή της Έπιστήμης συνίσταται στο ότι μάς κάνει ικανούς να φθάσουμε το Χάκκ, την Δικαιοσύνη κατά την Σωκρατική εκδοχήν.

Έως εδώ θα ενόμιζε κανείς ότι το ποίημα σκοπόν έχει να δημήση την έπιστήμη ή την γνώση. Άλλά ο τελευταίος στίχος είναι:

Με την άνοησία ψυχή μου δεν μπορείς να φθάσης το χάκκ.

Έπανελημμένως ανέφερα το άριστοκρατικό πνεύμα της ελληνικής σκέψεως. Το ελληνικό ιδεώδες το αντιπροσώπευσε ο καλός κάγαθος άνήρ, ο ζέντλεμαν, όπως θα έλεγαν σήμερα. Ένας άνθρωπος καλής οικογενείας, μέτρια πλούσιος, με ευγενικό έξωτερικό, έξυπνος, ικανός να φροντίζη για το σόμα και την ψυχή του και για τις υποθέσεις του Κράτους, αυτό το τελευταίο, φυσικά, χωρίς άμοιβή.

Η ελληνική φιλοσοφία δεν έδιδε όμως άπάντησι στο όξυ έρώτημα για τον πόνο και τον θάνατο. Η στάσις της ήταν ύποταγη ή επανάστασις.

Άκόμη και η φιλοσοφία της Στοάς, που επέτρεπε σ' έναν άνθρωπο να διατηρή την ψυχική του ήρεμία σ' όλες τις δύσκολες περιστάσεις, χρειαζόνταν γι' αυτόν τον σκοπό το «ήγεμονικόν» δηλ. την ικανότητα της ελευθέρας σκέψεως και της ελευθέρας απόφάσεως και ενεργείας. Άλλά, καθώς λέγει ο Livingstone εις το ενδιαφέρον βιβλίον του «Ελληνικά ιδανικά και σύγχρονη ζωή»* είναι έξ ίσου δύσκολο να έχη κανείς το ήγεμονικόν, όπως και τις ιδιότητες του καλού κάγαθου άνδρός.

Ο χριστιανισμός, παίρνοντας ως πρότυπο μία ζωή γεμάτη ταπεινότητα και αυτοθυσία, έβαλε στην κορυφή των ήθικων αξιών μία νέα άρετή, την άγάπη και την εδσπλαχνία. Αδτή ή άρετή δεν ήταν προνόμιο των εκλεκτών. Καθένας, πλούσιος και πτωχός, ευγενής και δούλος, έξυπνος και πτωχός τώ πνεύματι, μπορούσε να την έχη. Είναι άδύνατο σ' έμάς, που ζούμε υπό την εδλογία αυτών των αντίληψεων, να έννοήσουμε έντελώς την επαναστατική τους σημασία.

Ο Θεός της Π. Διαθήκης είναι δίκαιος αλλά άμειλικτος. Είναι άλήθεια ότι στον λυρισμό των ψαλμών βρίσκουμε έκκλησι προς την θείαν εδσπλαχνία αλλά ή Νέα κυρίως Διαθήκη έψωσε την άγάπη και εδσπλαχνία στην θέση των κυρίων χαρακτηριστικών της Θεότητας και των ύψιστων αξιών.

Έάν γνωρίζω όλα τα μυστήρια του Κόσμου και έχω και την πίστιν ή όποία τά όρη κινεί, άγάπην δε μη έχω ούδέν είμι (Κορ. Α. 13).

Δεν πρέπει όμως να λησμονούμε, ότι ο δίκαιος Άριστείδης και ο Φωκίων είχαν συγχωρήσει τους Άθηναίους και ότι ο αιδνας π.Χ. ο Λάο-Τζου έκήρυττε στην Κίνα: Με τους καλούς να είσαι καλός. Με τους κακούς, και με τους κακούς να είσαι καλός. Σ' αυτά ο Κομφούκιος ο φιλόσοφος-Κυβερνήτης, άπαντούσε: Με τους καλούς να είσαι καλός. Με τους κακούς να είσαι δίκαιος. Γιατί, άν και με τους κακούς είσαι καλός, τι μένει να κάμνης για τους καλούς;

Το Ίσλάμ επίσης έθεσε την εδσπλαχνία, Ράχμα, στην πρώτη σειρά των ιδιοτήτων του Θεού και των ανθρώπινων άρετών.

اللَّهُ الرَّحِيمُ الرَّحِيمُ

Μπισμιλλάχ Ιραχμάν Ιραχίμ.

«Εις το όνομα του Θεού του οίκτιρμονος και έλεήμονος» είναι οι πρώτες λέξεις του Βιβλίου και ή επίκλησις αυτή είναι στην άρχή κάθε Σούρας εκτός της 9ης. Εις το κείμενο όμως της Σούρας αυτής εύρηκα 4 φορές την λέξι ραχίμ-έλεήμων.

Κάθε βιβλίο, κάθε κείμενο γραμμένο από ένα Μουσουλμάνο, άρχίζει με το Bism - illah. Η άγία πόλις της Μέκκας ονομάζεται Ούμου-ρ-Ράχμα, Μητέρα της Εδσπλαχνίας. Φυσικό λοιπόν είναι σέ κάθε περίστασι αι σκέψεις των πιστών να στρέφονται προς την Εδσπλαχνία.

* Έλλ. μετάφρασις Δ.Χ. Έκδοσις Άποστολ. Διακονίας.

Θέλω να σᾶς δώσω ἕνα παράδειγμα, τὴν πρώτη στροφή ἐνός παλαιού ποιήματος:

«Τὸ ρόδο καὶ τὸ ἀηδόνι» τοῦ Φαζλή.

Τὸ ποίημα, γραμμένο σὲ Ὄθωμανικὴ γλῶσσα, ἀρχίζει φυσικὰ μὲ τὴν Ἐπίκλησιν καὶ ὁ συγγραφεὺς εὐρίσκειται σὲ ἐκστατικὸν θαυμασμό ἐμπρὸς στὶς καλλιγραφικὰ καὶ μυστικὰ ἐπιμορφίες τοῦ κειμένου.

Τὸ γράμμα Β εἶναι σάν ρόδο στὴν εἴσοδο τοῦ Παραδείσου. Τὸ SIN κάθεται σάν Σουλτάνος ἐπάνω στὸ MIM, τὸ Shedde (ω) ἐπάνω στὸ LAM εἶναι σάν σταγόνα δροσιάς ἐπάνω σ' ἕνα λουλουδί. Ἄλλὰ τὸ κύριο πρόσωπο παίζει τὸ Elif τῆς λέξεως Allah. Εἶναι σάν κυκαρίσι στὸν κήπο τῆς Θεῆς Εὐσπλαχνίας Serv-i-Bag-i-Rahmet.

Ὁ τελευταῖος στίχος τοῦ ποιήματος, ὁ στίχος Ταρίχ (χρονογραφικός) «Βιβλίον τῶν περιπετειῶν τοῦ ρόδου καὶ τοῦ ἀηδονίου» μᾶς πληροφορεῖ, μὲ τὸ ἄθροισμα τῶν ἀριθμητικῶν τιμῶν τῶν γραμμάτων του, ὅτι τὸ ποίημα ἐγράφηκε κατὰ τὸ ἔτος Ἐγίρας 960 (1553 μ.Χ.) στὸν καιρὸ τοῦ Σουλεϊμάν τοῦ Μεγαλοπρεπούς.

Εἶναι ἀληθινὰ χαριτωμένη ἡ ἀπλοϊκότης τοῦ ποιήματος, μὲ τὰ ἄφθονα γραμματισμένα λογοπαίγνια, τόσο προσφιλῆ στὴν ἀνατολικὴ φιλολογία.

Μετὰ τὸ happy end τοῦ γάμου τοῦ ρόδου καὶ τοῦ ἀηδονίου οἱ ἔρασταὶ ἀποθνήσκουν. Μοιρολατρικὴ ἀπαισιοδοξία βασιλεύει στὸ τέλος τοῦ ποιήματος.

Τὸ τέλος τοῦ devlet (εὐτυχίας) εἶναι let (ἀθλιότης). Ἄν γράψουμε μουχαμπέτ-ἀγάπη-μποροῦμε εὐκόλα νὰ διαβάσουμε μιχνέτ-καταστροφή.

Καὶ στὸ τέλος λέει τὸ ποίημα:

Ποῦ εἶναι ὁ Ἀλέξανδρος καὶ ποῦ ὁ Δαρεῖος, ποῦ καθέννας τοὺς ἦταν κύριος τοῦ Κόσμου;

Ἀπὸ τὸν Δαρεῖον ὀλίγα πράγματα μένουν, δὲν ἤμποροῦμεν ὅμως νὰ εἰποῦμε τὸ ἴδιο πρᾶγμα γιὰ τὸν Ἀλέξανδρο! Γιατὶ ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἦταν ἕνας ἀπλὸς κατακτητής. Ἦταν κυρίως φορεὺς αὐτῶν τῶν ἀσταθμῶν παραγόντων, γιὰ τοὺς ὁποίους ὁμίλησα στὴν ἀρχὴ αὐτῆς τῆς ὁμιλίας. Ἦταν ὁ συνδετικὸς κρίκος μεταξὺ τῆς Ἑλληνικῆς σκέψεως καὶ τῆς σκέψεως τῆς Ἀνατολῆς.

Εἰς τὴν Ἀλεξάνδρεια ἐνόθησαν οἱ δύο Κόσμοι καὶ ἀπὸ τὸν πελώριον Συγκρητισμὸν ἐβγήκε μιὰ νέα ἐποχὴ. Στὴν Ἀλεξάνδρεια οἱ Ἄραβες εἶχαν τὴν πρώτη ἐπαφὴ μὲ τὰ ἑλληνικὰ κείμενα. Τὰ ἐμελέτησαν, τὰ ἀγάπησαν, τὰ μετέφρασαν στὴ γλῶσσα τῶν καὶ μὲ τὰ Πανεπιστήμιά τῶν τὰ διέδωσαν στὴ Δύσι. Τόμοι καὶ τόμοι θὰ ἐχρειάζοντο γιὰ νὰ δοθῆ ἀπάντησις στὸ ἐρώτημα:

Ποῦ εἶναι ὁ Ἀλέξανδρος;

هانی اسکندریه و هانی دارا
که اولد لر سر بر جهران آرا

Δὲν ἤμπορεσα νὰ ἀντισταθῶ στὸν πειρασμὸ νὰ ὁμιλήσω κάπως ἐκτενέστερα γιὰ τὸ ποίημα τοῦ Ρόδου καὶ τοῦ Ἀηδονίου γιατί αὐτὸ τὸ ποίημα εἶναι ἀπὸ τὰ ὀλίγα ἀνατολικά κείμενα ποὺ κάπως γνωρίζω καὶ ἔπειτα γιατί ἡ ἀπλὴ του ἀλληγορία ἀνταποκρίνεται στὰ γεγονότα τῆς ἱστορίας στὸν καιρὸ μας.

Ὁ Shah Behar, ὁ Βασιλεὺς τῆς ἀνοίξεως, ὁ πατέρας τοῦ Ρόδου, εἶναι ἡ προσωποποίηση τοῦ Νοῦ. Τὸ Ρόδο εἶναι τὸ Πνεῦμα καὶ ὁ Μπουλμποδλ εἶναι ἡ καρδιά, πάντα ἐρωτευμένη μὲ τὸ Πνεῦμα.

Τὸ κυκαρίσι—Long soupir de verdure vers le ciel élan-cé—καθὼς λέει ἕνας Γάλλος ποιητής, εἶναι τὸ σύμβολο τῆς εὐθύτητος.

Ἐπάρχουν ὅμως καὶ πρόσωπα ποὺ συμβολίζουν πάθη καὶ κακίες. Ὁ ὕακινθος εἶναι ὁ φθόνος καὶ ἡ τσουκνίδα συμβολίζει τὸ μίσος, ποὺ παρακινεῖ τὸν Βασιλέα τῶν χιονιῶν νὰ προσβάλλῃ τὸν βασιλέα Behar. Εἶναι ἕνας φοβερός τύραννος αὐτὸς ὁ βασιληᾶς τοῦ χειμῶνα τοῦ Βορρᾶ. Κάτω ἀπὸ τὴν παγωμένη πνοή του τὰ μάτια τοῦ Κόσμου γεμίζουν δάκρυα.

Οἱ συγκοινωνίες διακόπτονται. Ἡ γῆ γίνεται Κόλασις. Καὶ ξοδεύει τὸν ἄργυρο χωρὶς νὰ λογαριάσῃ.

Αὐτὰ εἶναι τὰ λόγια τοῦ ποιήματος. Δὲν νομίζω ὅτι θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ περιγράψῃ καλύτερα τὴ σημερινὴ κατάστασι τοῦ κόσμου, μαζὶ μὲ τὸ σιδηροῦν παραπέτασμα.

Ἡ μυστικὴ σημασία τοῦ ποιήματος εἶναι ὅτι οἱ δυνάμεις τοῦ Κακοῦ εὐρίσκονται πάντα εἰς σύγκρουσι μὲ τίς δυνάμεις τοῦ ἀγαθοῦ, ἀλλὰ ὅτι στὸ τέλος τὸ καλὸ νικά. Θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ σκεφθῆ τὴν περιφημὴ ἐπιγραφὴ ποὺ στολίζει τοὺς τοίχους τῆς Ἀλάμπρας στὴν Γρενάδα:

Δὲν εἶναι νικητὴς ἄλλος ἀπὸ τὸν Ἀλλάχ.

Σκεφθῆτε! Ζοῦμε ἀκριβῶς σὲ μιὰ ἐποχὴ, ὅπου οἱ δυνάμεις τοῦ σκότους καὶ τῆς καταστροφῆς προσπαθοῦν νὰ καταστρέψουν τὰ ἰδανικά τῆς Δικαιοσύνης, τῆς Καλωσύνης, τῆς Εὐσπλαχνίας. Δὲν λέγω ὅτι αὐτὰ τὰ ἰδανικά τὰ εἶχε ἐπιτύχῃ ὁ Κόσμος, οὔτε κἀν ὅτι τὰ εἶχε πλησιάσῃ. Πάντα ὅμως ὑπῆρχε ἕνας φάρος ποὺ ὠδηγοῦσε τὰ κλονιζόμενα βήματα τῆς ἀνθρωπότητος.

Τὸ ἰδανικὸ τοῦ μίσους, ποὺ κρύβεται πίσω ἀπὸ τὰ πομπώδη λόγια τῆς δημοκρατίας καὶ τῆς ἐλευθερίας, λόγια ποὺ κανένα πλέον δὲν μποροῦν νὰ ἀπατήσουν, ἐσυσσώρευσε ἐπάνω στὴν δυστυχισμένη ἀνθρωπότητα καὶ ἰδιαίτερα στὴν πατρίδα μου, συμφορὰς καὶ ἀθλιότητες.

Ἄλλὰ δὲν χάνουμε τὴν ἐλπίδα. «Ὁ Βασιληᾶς τῆς ἀνοίξεως στὴν ἀμνηχανία του εὐρῆκε μιὰ ἀνέλπιστη βοήθεια στὸν Shah Nevroz τὸν βασιλέα τῶν Ἰσημεριῶν, τὸν Βασιλέα τῆς ἰσότητος, τῆς Δικαιοσύνης. Ὁ Βασιληᾶς τοῦ χειμῶνα ποὺ ἀπὸ τὸν Βορρᾶ ἀπειλοῦσε τὸν πατέρα τοῦ Ρόδου ἐνίκηθηκε καὶ Εἰρήνην ἐβασίλευσε στὴ Γῆ». Αὐτὰ ἐγράφησαν πρὶν ἀπὸ 400 περίπου χρόνια.

Κυρίες καὶ Κύριοι,

Στὴν Καβάλλα, στὴν ἑμμορφὴ πλατεία ἐμπρὸς στὸ σπίτι ὅπου ἐγεννήθηκε ὁ Μωχάμετ Ἄλη, στὸ ἀγαλμὰ του, βάζει τὸ σπαθὶ στὴ θήκη του, δείχνοντας μὲ τὴ συμβολικὴ αὐτὴ χειρονομία ὅτι αἰώνια εἰρήνη πρέπει νὰ βασιλεῦῃ ἀνάμεσα στὰ δύο μας ἔθνη.

Ἄλλὰ γιατί μιὰ γενικὴ συνεννόησις δὲν ἦταν δυνατὴ, Οἱ Πέρσαι λέγουν ὅτι Ἀνάμεσα στὸ ραχμέτ ποὺ σημαίνει Ἐλεος, ἀγάπη, καὶ Ζαχμέτ ποὺ σημαίνει θλίψις καὶ στενοχώρια, ἡ διαφορὰ εἶναι τόσο μικρὴ. Μιὰ κοκκίδα. Καὶ μεταξὺ φίλων ἀπὸ τὸ γράμμα ζα τοῦ Ζαχμέτ λείπει πάντα ἡ κοκκίδα κ' ἔτσι τὸ Ζαχμέτ γίνεται ραχμέτ.

زحمت
رحمت

Ἄν τὰ ἰδανικά τῶν ἀνθρώπων καλῆς θελήσεως ὑπερισχύουν, ἂν ἡ πνιγερὴ ἀτμόσφαιρα τῆς ἀδικίας, τοῦ Ζαχμέτ καὶ τοῦ μιχνέτ, δώσουν τὴν θέσι τους σὲ μιάν ἀτμόσφαιρα δικαιοσύνης, ραχμέτ καὶ μουχαμπέτ, δὲν θὰ χρειάζομαστε παῖτα τὰ ὅπλα τῆς καταστροφῆς καὶ ἡ ἀνθρωπότης θὰ πηγαίη ἐν εἰρήνῃ πρὸς τὴν ἐξέλιξί τῆς.

Γιὰ νὰ τελειώσω αὐτὴν τὴν ὁμιλία, τὴν ὁποίαν παρακαλῶ νὰ θεωρήσητε σάν συμβολὴ στὴν ἰδέα τῆς συνεργασίας τῶν δύο μας ἔθνων, δὲν εὐρίσχω καλύτερα λόγια ἀπὸ τὸν γνῶριμόν σας χαιρετισμόν.

Ἡ Εἰρήνη μαζὶ σας.

Ἐσ σελάμου ἀλέκουμ.